

Ministerie van Justitie en Veiligheid

Strategisch Omgevingsbeeld 2021

COLOFON

Strategisch Omgevingsbeeld 2021

Het Strategisch Omgevingsbeeld 2021 van het ministerie van Justitie en Veiligheid (JenV) brengt actuele maatschappelijke ontwikkelingen compact in beeld en duidt onderlinge samenhang. Voor het Strategisch Omgevingsbeeld 2021 is gebruik gemaakt van meer dan 150 recente publicaties in het domein van recht, veiligheid en migratie, media-analyses, opiniepeilingen en interviews met experts van binnen en buiten het ministerie van Justitie en Veiligheid.

Januari 2022

Tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van de Directie Innovatie, Kennis en Strategie (Directie X), met medewerking van velen in en buiten het ministerie van Justitie en Veiligheid.

Vormgeving: Xerox | Osage

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	4
Rechtsstaat	6
Georganiseerde criminaliteit drukt op democratische rechtsstaat	6
Jeugdcriminaliteit daalt, maar er zijn zorgen over bepaalde groepen	6
Rechtspraak zet in op persoonsgerichte probleemoplossing	6
Corona werkt door in de rechtsstaat	7
Maatschappelijke Samenhang	10
Vertrouwen in de politiek en overheid daalt	10
Maatschappelijke tegenstellingen verscherpen	10
Maatschappelijke onrust neemt toe	11
Technologie	14
Geavanceerde technologieën manen tot waakzaamheid, maar bieden ook kansen	14
Toenemende kwetsbaarheid in het digitale domein	15
Gevaren en omvang van cyber- en gedigitaliseerde criminaliteit nemen toe	15
Migratie	18
Migratie is verweven met mondiale ontwikkelingen en lastig te voorspellen	18
Beheer buitengrenzen EU blijft een opgave	18
Migratie is onderdeel van bredere maatschappelijke vraagstukken	19
Nationale Veiligheid	22
Buitenlandse inmenging vormt een steeds groter risico	22
Onvoldoende maatregelen tegen digitale dreiging	22
Terrorisme blijft grootste fysieke dreiging, extremisme neemt toe	22
Openbaar Bestuur	26
Democratie onder druk	26
Zoeken naar balans bij aanpak maatschappelijke opgaven	26
Spanning tussen Rijk en gemeenten neemt toe	27
Besturen met data roept veel vragen op	27
Bronnenlijst	30

VOORWOORD

Voor u ligt het Strategisch Omgevingsbeeld 2021 van het ministerie van Justitie en Veiligheid. Ingedeeld in de thema's Rechtsstaat, Maatschappelijke Samenhang, Technologie, Migratie, Nationale Veiligheid en Openbaar Bestuur brengt deze brochure actuele maatschappelijke ontwikkelingen compact in beeld en duidt de onderlinge samenhang.¹ Ook de internationale context is opgenomen. Ontwikkelingen die over de grens plaatsvinden hebben immers impact op wat zich in Nederland afspeelt.

Voor deze brochure is gebruik gemaakt van meer dan 150 recente publicaties van JenV, trendbureaus, wetenschappelijke instellingen, planbureaus, opiniepeilingen in opdracht van JenV en inzichten van experts van binnen en buiten JenV.² Aan het Strategisch Omgevingsbeeld 2021 werkte een brede groep professionals van het bestuursdepartement en uitvoeringsorganisaties van JenV mee. Een aangenaam neveneffect van deze werkwijze is dat het de samenwerking en kennis van elkaars werk verdiept.

In het Strategisch Omgevingsbeeld 2021 komen alle thema's samen. Het biedt nieuwe perspectieven op beleid, kennis, innovatie en strategie, zet aan tot een verder gesprek over de rol van JenV en zijn partners in een veranderend speelveld en helpt het bestuursdepartement en de uitvoeringsorganisaties van JenV om op ontwikkelingen te anticiperen.

In 2018 verscheen de Strategische Agenda 'Samen werken aan recht en veiligheid'. Die agenda beschrijft de uitdagingen waar JenV voor staat: waarmaken dat de rechtsstaat de rechtvaardigheid dient, de weerbaarheid van de samenleving versterken, de kansen van technologie benutten, werken aan recht en veiligheid over de landsgrenzen heen en het in netwerken aanpakken van weerbarstige problemen.

Naar aanleiding van de Strategische Agenda verscheen in januari 2020 het Strategisch Omgevingsbeeld 2019. Dit eerste Strategisch Omgevingsbeeld liet zien dat de uitdagingen sinds het verschijnen van de Strategische Agenda zijn verdiept en verbreed. Het schetste onder meer een beeld van veranderende criminaliteit, verdiepende maatschappelijke scheidslijnen, verschuivende geopolitieke verhoudingen en kansen en risico's van nieuwe technologieën.

Het Strategisch Omgevingsbeeld van 2020 liet vervolgens een beeld zien van al bestaande ontwikkelingen die werden versneld door de coronacrisis. Zo nam cybercrime een vlucht door verdergaande digitalisering, raakten de financiële en gezondheidsgevolgen van de coronacrisis sommige bevolkingsgroepen harder dan andere en ontstond in de online en in de fysieke wereld een context waarin anti-overheidsstemmingen konden bloeien. Daarnaast was er ook sprake van

¹ De ontwikkelingen uit dit Omgevingsbeeld zijn gebaseerd op publicaties uit 2021. Het kan voorkomen dat deze publicaties gebaseerd zijn op gegevens uit 2020 en dus op het moment van lezen niet volledig actueel zijn. Daarnaast gaat het hier om een weergave van trends die zich over meerdere jaren op een bepaalde manier ontwikkeld hebben. Daardoor kan het gebeuren dat een fenomeen in dit beeld beschreven wordt als over het algemeen stijgend of dalend, terwijl de cijfers enigszins fluctueren als men ze per jaar bekijkt.

² Alle genoemde ontwikkelingen in deze publicatie zijn direct afkomstig uit de geraadpleegde bronnen. Om de publicatie compact en leesbaar te houden, wordt er in de tekst echter niet gewerkt met directe bronvermelding en/of voetnoten. De gebruikte bronnen zijn wel per thema op te vragen. Het totaaloverzicht van de geraadpleegde bronnen is te vinden in de bronnenlijst vanaf pagina 30.

ontwikkelingen die zich relatief onafhankelijk van de crisis doorzetten, zoals verharding van criminaliteit, toenemende mondigheid van burgers en (pogingen tot) beïnvloeding door buitenlandse mogelijkheden.

In 2021 had corona nog altijd een grote impact op de Nederlandse samenleving.³ Aan het begin van de coronacrisis was nog sprake van een herwaardering van overheidssturing om gemeenschappelijke doelen te bereiken. In 2021 nam de steun voor het coronabeleid sterk af. Daarnaast ontstonden er nieuwe tegenstellingen tussen groepen mensen en werden bestaande tegenstellingen scherper. Hoewel veel demonstraties rond coronamaatregelen goed verliepen, gingen sommige gepaard met openbare ordeverstoringen en (gewelddadige) confrontaties met de politie. Om de coronacrisis te bestrijden werden digitale middelen ingezet, bijvoorbeeld gegevens van Google om reisbewegingen en drukte te monitoren. Daarnaast versnelde de coronacrisis bepaalde ontwikkelingen die we daarvoor al zagen. Zo was er sprake van een

verschuiving van criminaliteitscijfers, nam de afhankelijkheid van het digitale domein verder toe en kwamen extremistische ideeën meer op de voorgrond.

In 2021 waren er ook trends te zien die zich relatief onafhankelijk van de coronacrisis ontwikkelden. Er was sprake van spanning tussen efficiëntie en maatwerk in het openbaar bestuur. Daarnaast heeft het rapport van de Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag onder meer geleid tot nieuwe aandacht voor transparantie van de overheid, rechtsgelijkheid en rechtsbescherming van kwetsbaren in de samenleving. De moord op Peter R. de Vries en bedreigingen van politici, advocaten, journalisten en anderen lieten zien dat de rechtsstaat nog altijd onder druk staat van georganiseerde criminaliteit. De situatie aan de buitengrenzen aan de EU roept vragen op in de samenleving over het 'terugduwen' van migranten, het waarborgen van mensenrechten en het gebruik van migratie als geopolitiek drukmiddel door landen aan de buitengrenzen.

³ Vanwege het strategische karakter van dit Omgevingsbeeld zijn alleen corona-gerelateerde ontwikkelingen opgenomen die (waarschijnlijk) op middellange en lange termijn een impact zullen hebben op het werkveld van JenV.

RECHTSSTAAT

Georganiseerde criminaliteit drukt op democratische rechtsstaat

De moord op Peter R. de Vries en de bedreiging van advocaten, journalisten en anderen leggen toenemende druk op de rechtsstaat. De grens tussen onder- en bovenwereld vervaagt, onder meer doordat criminele netwerken – soms via corruptie – gebruikmaken van de legale wereld. Bedrijven en maatschappelijke organisaties die in criminele handen vallen, functioneren niet optimaal en schaden de economie. Dat bedreigt de veiligheid en het welzijn van de samenleving. Ook het milieu lijdt onder de georganiseerde criminaliteit. Dumping van afval van synthetische drugsproductie stijgt en er wordt geld verdiend aan bijvoorbeeld illegale handel in gewasbeschermingsmiddelen. Autoriteiten hebben echter beperkt zicht op de totale aard en omvang van milieucriminaliteit.

“Het veilig houden van de rechtspraak is de afgelopen jaren een veel belangrijker thema geworden. Eigenlijk is het een beweging in twee richtingen: enerzijds moeten we de naïviteit voorbij en ons realiseren dat je met alle scenario's rekening moet houden. Anderzijds moeten we nadenken over hoe we met deze nieuwe veiligheids-situatie leren leven. We kunnen risico's nooit helemaal uitsluiten. We zijn in een nieuwe wereld gekomen waarin dit een normaal onderdeel van ons werk is geworden. Maar we moeten oppassen om te snel te concluderen dat we te maken hebben met 'Italiaanse toestanden'.” – **Bastiaan van Merwijk**, senior rechter en bestuurslid rechtbank Amsterdam

“De georganiseerde misdaad investeert in kinderen die wat zwakker zijn. In de georganiseerde criminaliteit kunnen die kinderen groot groeien, snel geld verdienen. We zoeken de aanpak in de strafrechtketen. Maar wat doen we op het gebied van jeugdzorg, onderwijs en armoedebestrijding?” – **Paul van Musscher**, hoofdcommissaris politie, eenheid Den Haag, portefeuillehouder Vreemdelingenzaken en Migratiecriminaliteit

Jeugdcriminaliteit daalt, maar er zijn zorgen over bepaalde groepen

Jeugdcriminaliteit daalt over de hele linie. Wel is er sprake van een lichte stijging in zware delicten en een stijging in recidive onder jongeren die ernstige delicten pleegden. Er lijkt een lichte toename van steekincidenten onder minderjarige jongeren. De Raad voor de Kinderbescherming ziet ook vaker geweldsdelicten bij deze groep. Daarnaast maakt het Openbaar Ministerie zich zorgen over het stijgende aantal 'uithalers' – vaak jonge criminelen die drugs uit zeecontainers halen.

Rechtspraak zet in op persoonsgerichte probleemoplossing

De Nederlandse rechtspraak scoort goed in de Rule of Law-Index. Bijvoorbeeld als het gaat om afwezigheid van discriminatie en corruptie en de toegang tot de civiele rechtspraak. Daarnaast verandert de rol van de rechter. Er wordt vaker gezocht naar alternatieven om conflicten op te lossen, zoals *mediation* en herstelrecht. Initiatieven als de Wijkrechtbank en de Schuldenrechter stellen laagdrempelige, persoonsgerichte probleemoplossing centraal. In het veld is consensus te voelen dat een rechterlijke uitspraak weliswaar nodig kan zijn, maar op zichzelf vaak geen passende en duurzame oplossing biedt voor burgers. Rechtsgelijkheid en rechtsbescherming van kwetsbaren krijgen meer aandacht door het rapport van de Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag. Dat geldt ook voor transparantie over de besluitvorming van de overheid.

“Mensen weten vaak niet goed hoe het strafrecht nu echt functioneert in de samenleving. De roep om harde straffen wordt ingegeven door de gedachte dat dat zou helpen herhaling te voorkomen, maar dat is niet zo. De problematiek van verdachten en daders wordt niet aangepakt. Het initiatief van wijkrechtbanken is veelbelovend, omdat er – in het geval van strafrecht – integraal gekeken wordt naar multiproblematiek van verdachten. Daarnaast heeft mediation veel potentie, bijvoorbeeld om tegemoet te komen aan slachtoffers die normaal lang moeten wachten tot het proces is afgerond en dan vaak alsnog niet tevreden zijn. Gelukkig wordt mediation ook steeds meer gezien als reëel initiatief.”
– **Suzan Verberk**, zelfstandig adviseur en projectleider bij The Hague Institute for Innovation of Law

“In het rechtssysteem worden dingen vaak erg op de spits gedreven onder het mom van “ik heb individuele rechten”, maar de wederpartij ervaart dat precies zo. Doorgeschoten individualisering leidt tot meer juridisering en daarmee meer druk op het rechtssysteem; het recht wordt ingezet als instrument in die individuele strijd. Waartoe leidt dat? Zelden tot een uitspraak waar beide partijen heel blij mee zijn. Het is vaak zinvoller om te zoeken naar een oplossing voor een probleem dan naar juridisch gelijk.” – **Suzan Verberk**, zelfstandig adviseur en projectleider bij The Hague Institute for Innovation of Law

“De rechtspraak is een vindplaats van mensen met schulden. Het wijzen van een vonnis, in bijvoorbeeld een incassoprocedure, draagt niet bij aan een oplossing voor mensen met schuldenproblemen. Door deze mensen zo snel mogelijk te koppelen aan gemeenten zoeken we naar manieren om mensen te helpen, in plaats van dat die eerste rechtszaak leidt tot vervolgzaken en een opeenstapeling van vonnissen. Mensen zijn blij dat hen een perspectief wordt geboden. Zo krijgen ze weer regie over hun schuldenproblemen.” – **Jeannette Verspui**, Teamvoorzitter kanton- en handelsrecht rechtbank Gelderland, lid DB van het Landelijk overleg vakinhoud civiel en kanton

“Toegang tot de rechter gaat ook om het verschaffen van informatie over wat iemand in een procedure te wachten staat. De drempel tot hulp en informatie is op dit moment best hoog. Een dagvaarding is bijvoorbeeld vaak heel lang en complex geschreven. Er moeten handreikingen bij hoe iemand kan reageren. Mensen moeten snappen waar het over gaat. Laagdrempelige toegang tot de rechter, met goede informatievoorziening; daar moeten we ons voor inzetten.” – **Jeannette Verspui**, Teamvoorzitter kanton- en handelsrecht rechtbank Gelderland, lid DB van het Landelijk overleg vakinhoud civiel en kanton

“We spreken vaak recht zonder dat de mensen over wie het gaat aanwezig zijn. Maar als je kan zorgen dat de mensen er fysiek zijn, kun je veel beter met elkaar praten over een totaaloplossing, bijvoorbeeld door ook een schuldhulpverlener aan te laten schuiven. De allereerste stap is dat je überhaupt mensen bereikt. Er zijn twee bewegingen die we daarin onderzoeken: hoe kunnen we zorgen dat mensen naar de rechtbank toe komen? Dat gaat voor een deel over communicatie, toegankelijkheid en bereikbaarheid. En daarnaast: hoe kunnen we mensen in de buurt bereiken? Dan kom je bijvoorbeeld uit op de wijkrechtspraak, waar de rechter naast personen en instanties gaat zitten die die mensen in de wijken nog wél vertrouwen.” – **Bastiaan van Merwijk**, senior rechter en bestuurslid rechtbank Amsterdam

Corona werkt door in de rechtsstaat

Corona heeft duidelijk gemaakt dat verdere digitalisering in de rechtspraak nodig is. Het Nederlandse rechtssysteem blijft volgens de Europese Commissie efficiënt werken, ondanks door corona opgelopen achterstanden. Wel vraagt de handhaving van coronamaatregelen veel van Politie en Bijzondere Opsporingsambtenaren (BOA's). De criminaliteit daalde aan het begin van de coronacrisis fors, maar over heel 2020 daalde het totale aantal geregistreerde misdrijven slechts met 1%. Het aantal vermogensdelicten daalde sterk. Fraude en cybercrime namen toe, maar niet meer dan verwacht.

Internationale context

De zorgen over de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in Polen en Hongarije nemen toe. De Europese Commissie signaleert ook in andere lidstaten een aantal zorgelijke ontwikkelingen. Lidstaten gaan volgens de Commissie veerkrachtig om met de uitdagingen die corona meebrengt voor de rechtsstaat. Het blijft wel een uitdaging om in tijden van corona de grondrechten te waarborgen. Georganiseerde criminaliteit gaat steeds vaker over landsgrenzen heen. Ontwikkelingen zoals het gebruik van geweld, corruptie, misbruik van legale bedrijfsstructuren en digitale middelen zijn in heel Europa terug te zien. Ook zijn er signalen dat illegale afvalhandel in Europa toeneemt. In Nederland is er nog beperkt zicht op dit fenomeen.

Corona of niet, cocaïnevangst was nog nooit zo groot (RTL Nieuws, 13 januari 2021)

Commissie: ongekend onrecht in toeslagen-affaire, beginselen rechtsstaat geschonden (NOS, 17 december 2020)

'Rapport Venetië-commissie maakt duidelijk dat we werk moeten maken van de rechtsstaat' (De Rechtspraak, 18 oktober 2021)

Korpschef: politiemensen maakten tijdens corona 212.000 overuren (De Limburger, 2 mei 2021)

76%

van de Nederlanders gaf hun vertrouwen in de rechtspraak in april 2021 een voldoende.

38%

van de Nederlanders denkt dat iedereen in Nederland dezelfde mogelijkheden heeft om naar de rechter te stappen. 31% denkt van niet.

54%

van de Nederlanders denkt dat de rechters in Nederland onafhankelijk zijn, terwijl 12% denkt dat dit niet het geval is.

In onderstaande tabel is weergegeven hoe de ontwikkelingen binnen de andere thema's samenhangen met het thema Rechtsstaat.

Andere thema's	Invloed op Rechtsstaat
Maatschappelijke Samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • Minder vertrouwen in de overheid kan leiden tot steun voor niet-democratische oplossingen. Ook kan het ertoe leiden dat burgers het heft in eigen hand nemen. • Bedreigingen van journalisten, overheidsfunctionarissen en anderen zetten de rechtsstaat onder druk.
Technologie	<ul style="list-style-type: none"> • Technologische ontwikkelingen dragen bij aan een verschuiving van criminaliteit naar het online domein. • Bij jeugdige cyberdaders maken meer pure vormen van cybercriminaliteit plaats voor gemengde vormen van cyber-, gedigitaliseerde en traditionele criminaliteit. De complexiteit van zaken neemt toe. • Digitalisering biedt kansen voor de rechtsstaat, denk aan telehoren en het gebruik van nieuwe technologieën om veilige gegevensuitwisseling mogelijk te maken. Tegelijkertijd is bijvoorbeeld de kans op 'infobesitas' ook een risico voor effectiviteit. • Behoud van publieke waarden – zoals transparantie en betrouwbaarheid – in de online wereld is een aandachtspunt.
Migratie	<ul style="list-style-type: none"> • Er leven vragen in de samenleving over het waarborgen van de mensenrechten van migranten, bijvoorbeeld aan de buitengrenzen van de EU en bij slachtoffers van mensenhandel en -smokkel.
Nationale Veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> • Activiteiten van statelijke actoren zijn een potentiële bedreiging voor de vrijheid en veiligheid van Nederland. • Anti-overheidsextremisme – zoals het bedreigen van politici – zet de democratische rechtsstaat onder druk.
Openbaar Bestuur	<ul style="list-style-type: none"> • Vraagstukken op het gebied van maatwerk, efficiency en transparantie hebben impact op (het vertrouwen in) de rechtsstaat. • Er is groeiende aandacht voor (bestuurlijke) integriteit, onder meer in het kader van eventuele beïnvloeding door georganiseerde criminaliteit.

MAATSCHAPPELIJKE SAMENHANG

Vertrouwen in de politiek en overheid daalt

Het vertrouwen in de landelijke politiek is gedaald tot 37% en slechts 30% van de Nederlanders heeft (veel) vertrouwen in de landelijke overheid. Het vertrouwen in het nieuws en de wetenschap is daarentegen toegenomen. Het coronabeleid, de aanpak van de klimaatverandering en de toeslagenaffaire vergroten de verticale polarisatie tussen overheid en burgers. Burgers geven aan behoefte te hebben aan meer openheid, eerlijke behandeling en een stabiele regering die problemen aanpakt en naar mensen luistert. Er is sprake van kruisbestuiving tussen actiegroepen die zich tegen het overheidsbeleid afzetten en complotdenkers. Objectieve feiten doen er steeds minder toe, terwijl emoties, meningen en politieke overtuigingen aan gewicht winnen in het maatschappelijke debat.

“Maatschappelijk onbehagen is de brandstof voor druk op de democratie. Er is steeds meer fragmentatie en onvrede in de samenleving die zich steeds explicieter richt op de overheid. Mensen herkennen zich er niet meer in. Dit zit deels in het coronabeleid, maar ook in andere terreinen. Hier zit onbehagen en afnemend vertrouwen in.” – **Martijn van der Steen**, co-decaan en adjunct-directeur bij de NSOB en bijzonder hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

“Bij een aantal groepen in de samenleving is de overheid het gezag kwijtgeraakt. Ook de politie heeft als monopolist op geweld niet meer de positie om nog als monopolist erkend te worden door bepaalde groepen in de samenleving.” – **Vincent van der Vlies**, managing consultant bij Berenschot

Maatschappelijke tegenstellingen verscherpen

In buurten met veel goedkope huurwoningen is de leefbaarheid achteruitgegaan. Daar wordt meer overlast, verloedering en onveiligheid ervaren. De verschillen tussen buurten zijn in deze opzichten toegenomen. Hoewel het nog te vroeg is om de gevolgen van de coronacrisis op de langere termijn te kunnen duiden, zijn burgers minder pessimistisch geworden over de toekomst van Nederland: in het najaar van 2020 vond 66% het de verkeerde kant opgaan, terwijl dat in het voorjaar van 2021 54% was. Het sociaal vertrouwen nam aan het begin van de coronacrisis toe, maar is inmiddels weer gedaald tot een fractie lager dan voor de aanvang van de coronacrisis. Het toegenomen gevoel van saamhorigheid lijkt tijdelijk. Wel blijft er vooral binnen de familie en vriendenkring een grote bereidwilligheid om elkaar in tijden van nood te helpen. De coronacrisis werkt echter als een katalysator voor tegenstellingen en (horizontale) polarisatie neemt daardoor toe. De tegenstellingen tussen gevaccineerden en ongevaccineerden, en tussen voor- en tegenstanders van het coronabeleid worden scherper zichtbaar. Maar ook al langer bestaande tegenstellingen worden uitvergroet. Zo is de ervaren kloof tussen kansarm en kansrijk gegroeid.

“De coronacrisis heeft ook enorme daden van solidariteit met zich meegebracht. Veel mensen, vooral veel jonge mensen, hebben zich enorm ingezet om hun gedrag te beteugelen voor kwetsbare personen in onze samenleving, zoals ouderen en mensen met ziekten. Dat is ontroerend mooi. Idem dito zie je dat veel jonge mensen bezorgd zijn om het klimaat. Ze handelen niet alleen via Extinction Rebellion, maar veranderen bijvoorbeeld ook hun eigen handelen en proberen op een positieve manier verandering in onze wereld te

Internationale context

In heel Europa is er een ontwikkeling zichtbaar richting de uiteinden van het politieke spectrum en weg van het midden. Dit heeft niet alleen betrekking op het klassieke politieke links en rechts, maar speelt op veel verschillende assen en onderwerpen, zoals sociaaleconomische status, milieu of migratie. In verschillende Europese landen, waaronder Nederland, is een zekere vermenging ontstaan tussen rechtsextremistische denkbeelden en uitingen van anti-overheidssentiment. Extreemlinks protest in Nederland blijft in vergelijking met andere Europese landen voornamelijk activistisch van aard. Verschillende extreemlinkse groepen, waaronder anarchisten, sluiten aan bij internationale campagnes over bijvoorbeeld het Europese migratiebeleid. Internationale conflicten zoals het Israëlisch-Palestijns conflict en de crisis in Afghanistan leidden in Nederland op verschillende plekken tot demonstraties waaraan een uiteenlopende groep mensen deelnam.

Koning waar- schuwt voor polarisatie:

'Nederland blijft goed land om in te leven' (Parool, 21 september 2021)

Tweedeling laat zich overal zien, van corona tot het klimaat (NRC, 29 oktober 2021)

Demonstraties zijn het schouwtoneel van de vertrouwenscrisis (NRC, 8 november 2021)

'Orgie van geweld' in Rotterdam bij uit de hand gelopen coronademonstratie (NRC, 20 november 2021)

Vertrouwen in overheid enorm gezakt: 'Coronacrisis, toeslagenaffaire, de formatie: het telt op' (De Volkskrant, 1 november 2021)

42%

van de Nederlanders staat in november 2021 volledig of grotendeels achter de coronamaatregelen.

In januari 2021 was dat 75%. Diversiteit in houdingen ten opzichte van het coronabeleid is groot.

9 tot 15%

van de bevolking is aanhanger van bekende complottheorieën.

82%

van de journalisten had in 2021 te maken met agressie en bedreiging. In 2017 was dit 61%. Cameramensen en fotojournalisten worden hier het meest mee geconfronteerd.

In onderstaande tabel is weergegeven hoe de ontwikkelingen binnen de andere thema's samenhangen met het thema Maatschappelijke Samenhang.

Andere thema's	Invloed op Maatschappelijke Samenhang
Rechtsstaat	<ul style="list-style-type: none"> • Vooral kwetsbare groepen in de samenleving zijn vatbaar voor (ronseling voor) georganiseerde criminaliteit. • Rechtsgelijkheid en rechtsbescherming van kwetsbaren krijgen meer aandacht door het rapport van de Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag. Dit kan bijdragen aan het verkleinen van maatschappelijke tegenstellingen. • Aandacht voor transparantie over de besluitvorming van de overheid kan bijdragen aan het vertrouwen van burgers in de overheid.
Technologie	<ul style="list-style-type: none"> • Digitale platformen en sociale media maken het makkelijker voor burgers om met elkaar te communiceren en elkaar te mobiliseren. • Desinformatie en de snelle verspreiding ervan via sociale media heeft impact op maatschappelijke onrust. • Sociale media hebben een faciliterende rol bij (online) bedreigingen. • Een groep niet-digitaal vaardige mensen kan door de snelle technologische ontwikkelingen niet meekomen in de samenleving.
Migratie	<ul style="list-style-type: none"> • Migratiestromen kunnen van invloed zijn op het draagvlak voor het migratiebeleid. Discussie over migratie kan mogelijk leiden tot polarisatie. • De grote mate van diversiteit in de samenleving is van invloed op de sociale cohesie.
Nationale Veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> • Statelijke inlichtingen- en beïnvloedingsactiviteiten hebben een effect op de cohesie in de Nederlandse samenleving omdat die bijdragen aan spanningen binnen gemeenschappen.
Openbaar Bestuur	<ul style="list-style-type: none"> • Er heerst een gevoel van onbehagen dat alles wat van waarde is in onze samenleving onder druk staat en afkalt, en dat onze instituties en politici daar weinig aan kunnen of willen doen. • Het handelen van de landelijke overheid en politiek heeft invloed op het vertrouwen van de burgers en het draagvlak voor het gevoerde beleid. • Het toenemende gebruik van data en online monitoring van burgers roept bij burgers vragen op over hoe met deze informatie wordt omgegaan. Onduidelijkheid hierover kan invloed hebben op het vertrouwen in (het handelen van) de overheid.

TECHNOLOGIE

Geavanceerde technologieën manen tot waakzaamheid, maar bieden ook kansen

De rol van geavanceerde technologieën, zoals *virtual reality*, *augmented reality* en *Artificial Intelligence*, groeit. Risicovolle toepassingen, zoals *deepfakes*, manen tot waakzaamheid om privacy en grondrechten te waarborgen. Naast risico's bieden geavanceerde technologieën ook mogelijkheden voor een open, welvarende samenleving en efficiëntere dienstverlening. Zo draagt geavanceerde technologie bij aan het bestrijden van de coronacrisis. Ook wordt technologie ingezet en verder ontwikkeld ten bate van de opsporing. Toepassingen die nu in ontwikkeling zijn, zoals de *metaverse* en *quantumcomputing*, zullen ook hun weg vinden naar de overheid, het bedrijfsleven en de maatschappij.

“Online manipulatie van burgers komt veel voor. Dat kan gepersonaliseerd zijn om bijvoorbeeld producten te verkopen, maar het kan ook een politiek doelkind hebben. Denk aan de manipulatie rondom de Brexit en verkiezingen, maar ook aan campagnes die polarisatie in de hand werken. Desinformatie via social media wordt daarbij grof onderschat. Het lijkt vaak heel specifiek en onschuldig: eventjes een onzinnig verhaal en dan weer door, maar dit soort verhalen worden nu ongemerkt massaal op ons afgevuurd. Een groot deel van het publieke domein is naar sociale media verplaatst. Die beïnvloeden daarmee in welke mate burgers de overheid vertrouwen. Het businessmodel van Big Tech profiteert ook van schandalen en niet van de waarheid vertellen.”
– **Haroon Sheikh**, senior onderzoeker bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en bijzonder hoogleraar *Strategic Governance of Global Technologies* aan de Vrije Universiteit Amsterdam

“Deepfakes als vorm van sextortion ontwikkelen zich razendsnel. Jaarlijks komen er nu al veelvuldig zaken voor, maar veel landen hebben op dit vlak nog geen goed juridisch kader ontwikkeld. Bovendien is het erg complex

voor slachtoffers om het tot een rechtszaak te laten komen. Zowel de privacy als de mentale gezondheid van slachtoffers kan dan namelijk volledig worden beschadigd.” – **Silvia de Conca**, assistent-professor Recht en Technologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam

“Gezichtsherkenningstechnologieën krijgen steeds meer aandacht. Op dit moment wordt er in sommige landen vooral nog mee geëxperimenteerd, maar zodra het volledig werkt, biedt het veel mogelijkheden en zal daar ook meer vraag naar zijn vanuit overheidsinstanties. Het grote nadeel van dit soort technologieën is echter dat de relatie tussen het individu en de overheid hervormd wordt. Anonimiteit heeft altijd het individu beschermd, maar met deze technologieën wordt daar inbreuk op gemaakt. Als maatschappij moeten we daarom heel goed nadenken over de proportionaliteit van gezichtsherkenningstechnologie.” – **Silvia de Conca**, assistent-professor Recht en Technologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam

“Kansen zijn er wel degelijk. De belofte van nieuwe technologieën en toepassingen daarvan is dat we efficiënter zijn, medische diagnostiek kunnen verbeteren, gezichtsherkenningsoftware kunnen gebruiken om verloren kinderen te vinden. Kortom, er zijn tal van terreinen waar het heel veel voordeel kan opleveren. Quantumtechnologie ligt nog meer in de toekomst, maar ook daar ligt een belofte. Dat kan heel veel extra rekenkracht opleveren.” – **Haroon Sheikh**, senior onderzoeker voor de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en bijzonder hoogleraar *Strategic Governance of Global Technologies* aan de Vrije Universiteit Amsterdam

“Wat corona ons wel heeft gebracht is een stroomversnelling in de implementatie van bepaalde innovaties. Nu kunnen we opeens online zittingen houden. Ik denk dat we heel veel voor elkaar hebben gekregen wat anders tien jaar vergaderen had gekost. Ik denk dat veel mensen die bijvoorbeeld niet of lastig fysiek naar de rechtbank kunnen of niet durven komen, nu heel gelukkig zijn.

• Je kan het zien als een versraling of inperking van
• rechten, maar ook als verbetering van dienstverlening
• en vergroting van toegankelijkheid. Dat is een afweging
• die we in de toekomst van geval tot geval of per zaak-
• stroom moeten blijven maken.” – **Bastiaan van Merwijk**,
• senior rechter en bestuurslid rechtbank Amsterdam

Toenemende kwetsbaarheid in het digitale domein

De druk op de digitale weerbaarheid, integriteit en autonomie van burgers, bedrijven en overheden neemt toe. Er ontstaat een steeds grotere afhankelijkheid van digitale infrastructuur en Big Tech-bedrijven. De maatschappij is steeds verder aan het digitaliseren en ‘vernetwerken’. Het ‘Internet of Things’ is daarvan een voorbeeld. Daarnaast is er meer sprake van wantrouwen jegens de overheid over de omgang met data van burgers en de zogenoemde surveillancemaatschappij. Persoonsgegevens kunnen ten onrechte bij private en publieke partijen terechtkomen. Incidenten zoals de datadiefstal bij de GGD illustreren de risico’s.

• “Door de toename van het aantal FinTech-bedrijven en
• het aantal (digitale) betaalmogelijkheden worden
• geldstromen nationaal en internationaal steeds vaker
• “opgeknipt” voordat deze bij de bestemming aankomen.
• Dat zorgt voor een uitdaging in transactiemonitoring
• gericht op het detecteren van witwassen, onderliggende
• delicten en terrorismefinanciering. Daarnaast leert de
• SOCTA2020 van Europol ons dat 80% van de
• georganiseerde misdaad gebruik maakt van legale
• juridische structuren en bijbehorende rekeningen.
• Het is dan vaak een uitdaging om te detecteren wat
• ongebruikelijk is en een nog grotere uitdaging om een
• link te leggen met witwassen, onderliggende delicten en
• terrorismefinanciering. Een goed begrip van de
• FinTech- en betaalsector door bijvoorbeeld nauwer
• samen te werken gecombineerd met het verkennen van
• innovatie analysemogelijkheden, waar deze sectoren bij
• uitstekende geschikte partners voor zijn, is daarom essentieel
• voor het integer houden van het financiële stelsel.”
• - **David Langenkamp**, relatiemanager bij de Financial
• Intelligence Unit Nederland

Gevaren en omvang van cyber- en gedigitaliseerde criminaliteit nemen toe

De snelle ontwikkeling van nieuwe digitale middelen zorgt er ook voor dat de mogelijkheden voor cyber- en gedigitaliseerde criminaliteit – zoals ransomware, identiteitsfraude en cryptofraude – fors zijn toegenomen. Criminelen maken gebruik van beïnvloedingstactieken en geavanceerde technologieën zoals social engineering, data analytics en social media analytics. Er vindt handel van digitale data plaats op gespecialiseerde criminele netwerken. Het dark web, waar zowel digitale als fysieke illegale producten en diensten worden aangeboden, en het toenemende gebruik van cryptovaluta om deze producten en diensten te betalen, spelen daarbij een belangrijke rol.

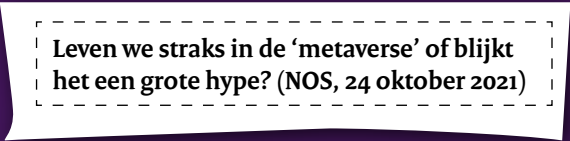
• “Cybercrime is een plaag aan het worden onder het
• bedrijfsleven. Het MKB wapent zich onvoldoende en
• heeft de helpende hand van de overheid nodig.
• De overheid ziet bedreigingen van cybercrime bij
• ondernemers, maar mag niet alle informatie delen.
• De digitalisering heeft onder andere door corona een
• vlucht genomen, maar de beveiligingsmaatregelen
• nemen onvoldoende toe. Dat zorgt ervoor dat
• cybercrime toeneemt, maar de pakkans is nog altijd
• nagenoeg nul. Dit blijft op die manier een heel groot
• probleem voor ondernemers. Ondernemers komen
• doorgaans pas in actie als ze slachtoffer zijn geworden.
• Dan pas zien ze het gevaar en gaan ze de beveiliging
• opschroeven, maar ze doen nog altijd geen aangifte.
• Dit heeft verschillende redenen zoals angst voor
• reputatieschade, maar ook gebrek aan actie aan de kant
• van de opsporing waardoor aangifte doen veel tijd kost
• maar geen resultaat heeft.”- **Karijn van Doorne**,
• beleidssecretaris bij VNO-NCW en MKB-Nederland

Internationale context

Digitalisering en geavanceerde technologieën worden ook internationaal steeds belangrijker. Ook de internationale gemeenschap wordt afhankelijker van *Big Tech*-bedrijven en statelijke actoren als de Verenigde Staten en China. Cybercriminaliteit en migratie die een mondiale impact hebben, zetten tegelijkertijd aan tot nauwere multilaterale samenwerking voor de ontwikkeling en inzet van nieuwe technologieën. Wet- en regelgeving voor het digitale domein wordt veelal in Europees verband opgepakt. De Europese Unie heeft in 2021 haar digitale ambities voor het komende decennium gepresenteerd en de Verenigde Naties onderhandelt over een nieuw cybercrimeverdrag. Ten slotte maken Europese landen in toenemende mate gebruik van *Artificial Intelligence* voor grenscontrole en het tegengaan van terrorisme en georganiseerde criminaliteit.

Illegale handel
in privégegevens
miljoenen
Nederlanders uit
coronasystemen
GGD (RTL,
25 januari 2021)

Leven we straks in de 'metaverse' of blijkt
het een grote hype? (NOS, 24 oktober 2021)

Facebook-storing
bewijst: vertrouw niet op
één systeem (Financieel
Dagblad, 5 oktober 2021)

Bijna de helft

van de grote bedrijven
gebruikt *Artificial Intelligence*.

39%

van de Nederlanders voelt
zich online soms of vaak
minder veilig dan offline.

35%

stelt dat de overheid de
digitale dienstverlening
– zoals DigiD – aan burgers
en ondernemers het best
kan verbeteren door alleen
te werken met toegankelijke,
transparante en privacy-
vriendelijke systemen.

30%

vindt dat systemen beter op
elkaar moeten worden
aangesloten en dat er meer
als één overheid geopereerd
moet worden.

In onderstaande tabel is weergegeven hoe de ontwikkelingen binnen de andere thema's samenhangen met het thema Technologie.

Andere thema's	Invloed op Technologie
Rechtsstaat	Er is nog weinig wet- en regelgeving gericht op het digitale domein, maar dit zal zich de komende jaren wel gaan ontwikkelen.
Nationale Veiligheid	Cyberaanvallen vanuit het buitenland bedreigen in toenemende mate de Nederlandse digitale en vitale infrastructuur.

MIGRATIE

Migratie is verweven met mondiale ontwikkelingen en lastig te voorspellen

Migratie hangt sterk samen met mondiale ontwikkelingen. Zo werd migratie in 2020 en 2021 beïnvloed door corona en reisbeperkingen. De migratiecijfers daalden bij het instellen van de beperkingen en stegen weer na opheffen ervan. Het conflict in Afghanistan zorgde voor een plotselinge stijging. Ook andere mondiale ontwikkelingen dragen bij aan de stijging van zowel reguliere als asielmigratie, zoals klimaatverandering, demografische groei, conflicten en sociaaleconomische verhoudingen. De vele verweven factoren maken het voorspellen van migratie en het uitzetten van beleid lastig.

“Het klimaat roert zich. Kijk bijvoorbeeld naar Duitsland, België, maar ook in ons eigen land naar Limburg. De aardbol is zich constant aan het roeren. Ook de onrust in gebieden gaat maar door. Mensen gaan on the run, of het nu oorlog is of niet. Het is een dynamiek van push- en pullfactoren. En wij hebben daarmee te maken.” – **Paul van Musscher**, hoofdcommissaris politie, eenheid Den Haag, portefeuillehouder Vreemdelingenzaken en Migratiecriminaliteit

“Zowel vrijwillige als gedwongen terugkeer worden sterk beïnvloed door alle coronamaatregelen die gelden in herkomstlanden. Dat mensen zelf mogen beslissen of ze zich laten testen en of ze delen of ze gevaccineerd zijn, maakt het nu heel moeilijk om uitvoering te geven aan het vertrekbeleid. Uit onderzoek blijkt dat als de druk om terug te keren verdwijnt, dat dan de hoop groeit op een langer of wellicht zelfs permanent verblijf in Nederland. Dit heeft ook effect op de welwillendheid van migranten om zelfstandig terug te keren.” – **Pieter Maas**, head of unit External Relations and Communications bij IOM Nederland

Beheer buitengrenzen EU blijft een opgave

Bewaking van de buitengrenzen van de Europese Unie wordt steeds verder versterkt. Zo is door de Europese Commissie in juni 2021 een nieuwe Schengenstrategie voorgesteld en krijgt grensagentschap Frontex een groter mandaat. Het European Asylum Support Office (EASO) wordt omgevormd tot volwaardig EU-agentschap voor Asiel (EUAA) om het asielmanagement op Europees niveau te versterken. Het grensbeheer roept steeds meer vragen op in de samenleving, vooral over het ‘terugduwen’ van migranten en het schenden van mensenrechten. Regeringen van landen aan de buitengrenzen zetten migratie steeds vaker in als geopolitiek instrument. De soms tegengestelde belangen van lokale, nationale en supranationale partijen maken goed en breed gedragen EU-grensbeheer een blijvende opgave.

“Op het gebied van migratie zien we een verdeeld Europa. Er zijn vragen over hoe we vluchtelingen die opvang nodig hebben eerlijk kunnen verdelen. Als we kijken naar de kernwaarden die we als EU nastreven moeten we toe naar fair-share. Maar ondanks het migratiepact ligt er nog een zwaar juk op de aankomstlanden.” – **Paul van Musscher**, hoofdcommissaris politie, eenheid Den Haag, portefeuillehouder Vreemdelingenzaken en Migratiecriminaliteit

“Om te voorkomen dat landen migranten als drukmiddel kunnen inzetten, zal je toch een manier moeten vinden waarop je als Europese Unie niet meer gevoelig bent voor zulke druk. Daarvoor is allereerst een gemeenschappelijk migratiebeleid en een gezamenlijke visie nodig.” – **Pieter Maas**, head of unit External Relations and Communications bij IOM Nederland

Migratie is onderdeel van bredere maatschappelijke vraagstukken

Het aandeel mensen in de werkzame leeftijd ten opzichte van mensen in de niet-werkzame leeftijd – de zogeheten ‘demografische druk’ – neemt naar verwachting de komende dertig jaar toe. Elk op hun eigen manier kunnen arbeids-, kennis-, asiel- en gezinsmigratie de toename van demografische druk deels beperken en tekorten op de arbeidsmarkt gedeeltelijk aanvullen. Erkenning van buitenlandse diploma’s en een korte opvangperiode kunnen participatie van asielmigranten verder vergroten. Huisvesting is echter mede door de woningcrisis een grote uitdaging. Dit geldt ook voor arbeids- en kennismigranten, de grootste groep onder migranten. Tegelijkertijd roepen ontwikkelingen in omvang, samenstelling en duur van migratie vragen op. Niet alleen over de impact ervan op huisvesting, maar ook op bijvoorbeeld sociale zekerheid, onderwijs en maatschappelijke samenhang.

• “Ik roep op tot positiviteit. Het valt me op dat het gesprek over migratie vaak een negatieve invalshoek heeft en zich vooral richt op asielmigratie. Het gaat al snel over overlast gevende asielzoekers, de vele bootjes, overvolle opvangcentra, enzovoort. Het gesprek wordt daarnaast ook al snel opgehangen aan woningnood, druk op sociale voorzieningen, het niet willen laten vaccineren en aan dat migranten niet mee zouden doen in de samenleving. Ook de media heeft daar een grote rol in. Ik zou graag meer nuance en aandacht voor de positieve kanten zien. Bijvoorbeeld dat we meer in beeld brengen wat hoogopgeleide kennismigranten en de vele arbeidsmigranten betekenen voor de samenleving.”

• – **Pieter Maas**, head of unit External Relations and Communications bij IOM Nederland

• “Op mensenhandel staat dezelfde maximumstraf als op moord: levenslang. Voor moord gaan we er volle bak tegenaan, zetten we alles op alles om daders veroordeeld te krijgen. Mensenhandel kent niet dezelfde urgentie. Bovendien is het moeilijk om zicht te krijgen op mensenhandel omdat slachtoffers de politie vaak niet vertrouwen. De aangiftebereidheid is laag en veel zaken worden geseponeerd vanwege te weinig bewijs. Gelukkig zien we de aandacht voor het fenomeen wel toenemen.” – **Paul van Musscher**, hoofdcommissaris politie, eenheid Den Haag, portefeuillehouder Vreemdelingenzaken en Migratiecriminaliteit

• “Op het gebied van mensenhandel gebeuren nare dingen. De slachtoffers van mensenhandel, uitbuiting en prostitutie zijn de echte ‘have-nots’. Dit fenomeen is al eeuwenoud, maar het vormt echt een nare onderlaag van de maatschappij. Het gaat om mensen die met een schamel loon en onder hoge druk moeten werken. Het zou zeer mooi zijn als daar nog iets meer positieve aandacht voor zou komen. Als je ergens nog schrijnende toestanden kan verhelpen, dan is het daar wel.”

• – **Vincent van der Vlies**, managing consultant bij Berenschot

Internationale context

Het totale aantal internationale migranten dat op een bepaald moment in een bepaald land of bepaalde regio aanwezig is, wordt midden 2020 wereldwijd geschat op ongeveer 281 miljoen personen. Voor de coronacrisis groeide dit aantal gestaag. Een groot deel van deze stijging was het gevolg van arbeids- en gezinsmigratie. Het totale aantal internationale migranten vormt 4% van de wereldbevolking. In 2020 was Europa de regio met het grootste aantal internationale migranten wereldwijd, namelijk 87 miljoen. Dit is inclusief migratie binnen de EU. In 2020 woonde bijna de helft van alle internationale migranten wereldwijd in de regio waar ze zijn geboren. Voor asielmigranten geldt dat 73% wordt opgevangen in buurlanden. Ontwikkelingslanden vangen 85% van alle vluchtelingen op.

Volle azc's door instroom en woningnood, 'woonruimte vinden is makkelijker gezegd dan gedaan' (NOS, 27 augustus 2021)

.....
Arbeidsmigratie herstelt maar langzaam van corona (Financieel Dagblad, 25 juli 2021)

Migranten zijn munitie in conflict tussen Wit-Rusland en Europese Unie (NRC, 12 november 2021)

Tekort aan huisvesting arbeidsmigranten in toekomst nog groter (NOS, 2 juni 2021)

71%

van de Nederlanders is voorstander van reguliere migratie, betreffende mensen uit het buitenland die geldige documenten hebben om naar Nederland te komen.

82%

verwerpt irreguliere migratie waarbij migranten geen geldige documenten hebben om een land binnen te komen of om in een land te verblijven.

48%

is van mening dat de overheid in het arbeidsmigratiebeleid onvoldoende rekening houdt met de Nederlandse cultuur en samenleving.

In onderstaande tabel is weergegeven hoe de ontwikkelingen binnen de andere thema's samenhangen met het thema Migratie.

Andere thema's	Invloed op Migratie
Rechtsstaat	<ul style="list-style-type: none"> • Aandacht voor rechtsgelijkheid, rechtsbescherming en transparantie over besluitvorming van de overheid speelt ook in het migratiedomein.
Maatschappelijke Samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • Maatschappelijk draagvlak voor migratie blijft relatief stabiel. • Acceptatie van asielzoekers hangt samen met een bredere perceptie van hoe het gaat met Nederland. • Er werd in 2021 onder andere gedemonstreerd in Nederland over de situatie in Afghanistan.
Technologie	<ul style="list-style-type: none"> • Bij grensbeheer wordt steeds vaker gebruik gemaakt van <i>Artificial Intelligence</i> en data zoals reizigersinformatie. • Technologische ontwikkelingen zoals telehoren en het gebruik van AI en data bieden kansen voor de migratieketen, maar brengen ook vraagstukken met zich mee, bijvoorbeeld op het gebied van mensenrechten en ethiek. • Mensenhandel verplaatst zich voor een deel naar de online wereld.
Openbaar Bestuur	<ul style="list-style-type: none"> • Ook als het gaat om migratie is er behoefte aan zowel maatwerk als eenheid van beleid. • Lokale wensen en mogelijkheden kunnen botsen met meer algemeen migratiebeleid van het landelijke bestuur. • Door onder meer decentralisaties en de coronacrisis is het bord van gemeenten overvol geworden. Dit heeft invloed op bijvoorbeeld huisvesting van migranten. • Het landelijke bestuur moet zich op tal van terreinen, waaronder migratie, verhouden tot zowel de Europese Unie als tot het lokaal bestuur.

NATIONALE VEILIGHEID

Buitenlandse inmenging vormt een steeds groter risico

De veiligheid van Nederland wordt continu door buitenlandse overheidsdiensten bedreigd, om zo de eigen economische en politiek-strategische belangen te behartigen. Daarbij gebruikt men spionage, (digitale) sabotage en (heimelijke) beïnvloeding. Dat tast de welvaart, stabiliteit en openheid van onze samenleving aan. Overheidsdiensten besteden operaties ook uit aan criminele groeperingen. Daarbij gebruikt men geavanceerde digitale middelen. Klassieke middelen, zoals beïnvloeding van bedrijven via investeringen en diefstal van bedrijfsgeheimen, blijven onderdeel van de werkwijze. In Nederland zijn bedrijven en kennisinstellingen het voor- naamste doelwit. Maar ook vitale infrastructuur, zoals energievoorzieningen en waterbeheer, en de Nederlandse sociale cohesie worden in toenemende mate bedreigd.

Onvoldoende maatregelen tegen digitale dreiging

De fysieke samenleving is niet los te zien van de digitale samenleving. Incidenten in het digitale domein hebben grote gevolgen voor de hele samenleving. Mede door de coronacrisis is de afhankelijkheid van digitale technologie groter geworden. De opkomst van nieuwe vijandelijke actoren en snel veranderende technieken is – naast de kansen die ze bieden – een groeiend risico. Het aantal en de omvang van digitale aanvallen is in 2021 toegenomen. Vooral *ransomware*-aanvallen kwamen veelvuldig voor. Deze aanvallen zorgen voor financiële schade, onbereikbaarheid en het staken van diensten. Nederlandse bedrijven en overheidsinstellingen nemen echter vaak onvoldoende maatregelen om deze digitale dreiging het hoofd te bieden.

“Sommige bedrijven en instellingen weten dat ze het risico lopen op datalekken, maar doen er niets aan. Er is een zekere mate van naïviteit aanwezig.” – **Jack Twiss Quarles van Ufford**, Directeur Inlichtingen van de AIVD

Terrorisme blijft grootste fysieke dreiging, extremisme neemt toe

De grootste fysieke dreiging voor de nationale veiligheid is nog altijd het jihadistisch terrorisme. In 2021 is die vooral afkomstig van eenlingen of kleine groeperingen. Ook roepen IS en Al Qaida online op tot geweld tegen het Westen. Van oorsprong Nederlandse jihadisten keren terug uit het buitenland en gedetineerde jihadisten keren terug in de Nederlandse samenleving. Daarnaast komen extremistische groeperingen en ideeën meer naar de voorgrond, zowel digitaal als fysiek. Rechts-extremisme neemt toe. De coronacrisis in 2020 en 2021 maar ook klimaatverandering zijn aanleiding voor een toename in anti-overheidsextremisme. Dat uit zich in openbare ordeverstoringen, vernielingen en het bedreigen van onder meer politici, journalisten en burgemeesters.

“Wantrouwen en boosheid op de overheid is in 2021 flink toegenomen en levert maatschappelijke onrust op. We moeten alert zijn voor anti-overheidsextremisme, omdat dit de democratische rechtsorde structureel kan ondermijnen.” – **Jack Twiss Quarles van Ufford**, Directeur Inlichtingen van de AIVD

Internationale context

Buitenlandse ontwikkelingen op het gebied van economie en geopolitiek hebben een steeds grotere impact op de nationale veiligheid, onder andere door de snel vorderende technologische ontwikkelingen. Dit zorgt ervoor dat de internationale rechtsorde en multilaterale instellingen, zoals de EU en de NAVO, onder druk staan. Met name de veranderende rol van de VS op het wereldtoneel en de toenemende rivaliteit tussen verschillende staten, zoals de VS en China, dragen daaraan bij. De noodzaak tot meer Europese samenwerking neemt daarom toe.

Ook in Nederland
mogelijk honderden
bedrijven getroffen door
ransomware-aanval
(NOS, 3 juli 2021)

**Negen mannen
aangehouden**
in Eindhoven op
verdenking van
voorbereiden
aanslag (NRC,
25 september 2021)

**Toename bedreigingen politici kan niet
los worden gezien van coronapandemie**
(NOS, 14 oktober 2021)

**China laat spierballen zien: 'Westen heeft het
aan zichzelf te wijten' (AD, 17 oktober 2021)**

44%

van de Nederlanders denkt dat de digitale veiligheid van Nederland het best kan worden verstevigd door ons beter voor te bereiden op een ernstige versterking van het digitale domein door een technische storing of cyberaanval.

**Minstens een
paar honderd**

rechtsextremisten zijn er in Nederland, vooral in de leeftijd van 12 tot 20 jaar.

Tientallen

verdachte en veroordeelde jihadisten verblijven er momenteel nog op de Terroristenafdeling (TA) in de gevangenissen in Vught, Rotterdam en Zwolle. Daarnaast verblijven er nog honderden Nederlandse jihadisten in binnen- en buitenland.

In onderstaande tabel is weergegeven hoe de ontwikkelingen binnen de andere thema's samenhangen met het thema Nationale Veiligheid.

Andere thema's	Invloed op Nationale Veiligheid
Rechtsstaat	<ul style="list-style-type: none"> • De georganiseerde criminaliteit bedreigt in toenemende mate nationale veiligheidsbelangen en publieke beroepsgroepen zoals journalisten en advocaten.
Maatschappelijke Samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • Toenemende maatschappelijke tegenstellingen en complotdenken dragen zowel fysiek als online bij aan een fundament voor extremisme en polarisatie.
Technologie	<ul style="list-style-type: none"> • Nieuwe technologieën vergroten de mogelijkheid voor maatschappij ontwrichtende activiteiten, zoals het verspreiden van desinformatie en statelijke inlichtingen- en beïnvloedingsactiviteiten. • De afhankelijkheid van technologie neemt toe en daardoor ook de kwetsbaarheid als gevolg van digitale aanvallen en uitval. • Sociale media worden nog steeds gebruikt voor het verspreiden van complottheorieën en beelden en ideeën verbonden aan zowel rechts-extremisme als het jihadisme.

OPENBAAR BESTUUR

Democratie onder druk

Het openbaar bestuur staat ook in 2021 volop in de belangstelling, mede door de coronacrisis. Dit raakt zowel Rijk, als gemeenten en uitvoeringsorganisaties. De algemene steun voor de overheid en haar coronamaatregelen nam eerst toe, maar vanaf het najaar van 2020 af. Het verzet tegen de maatregelen neemt toe. Voor- en tegenstanders van het beleid staan meer tegenover elkaar. Dit uit zich op sociale media en tijdens demonstraties. Agressie tegen bestuurders, volksvertegenwoordigers en politie neemt toe. Steeds vaker worden zij met grensoverschrijdend gedrag geconfronteerd. De meeste Nederlanders zijn het nog steeds eens met de grondbeginselen van de democratische rechtsstaat. Een klein deel dreigt zich geheel daarvan af te keren. Een aanzienlijk deel staat open voor niet-democratische oplossingen voor grote problemen.

“Vaak wordt er gezegd dat de overheid niet deugt, maar onze eigen interacties met de overheid zijn vaak wel positief. Je twijfelt er geen seconde aan dat je je geld op tijd krijgt en dat het goed geregeld is. Door de keuringen van de NVWA vragen we ons in de supermarkt bijvoorbeeld ook nooit af of het vlees dat we kopen wel goed is. In ons micro-handelen zit wel degelijk veel vertrouwen in de overheid.” – **Martijn van der Steen**, co-decaan en adjunct-directeur bij de NSOB en bijzonder hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

“Wij zien dat de Wet openbare manifestaties door sommige groepen in de samenleving buiten spel gezet wordt door de manier waarop nu – onaangekondigd – gedemonstreerd wordt. Dat werkt heel ontwrichtend. Door het monitoren van social media proberen we een beeld op te bouwen en daar de voorbereidingen op te treffen en de inzet te bepalen. Dat vraagt veel van de toch al schaarse (politie)capaciteit. Op deze ‘project X-achtige’ werkwijze moeten we meer grip krijgen, onder meer door een betere informatiepositie lokaal en landelijk mogelijk te maken.” – **Jan van Zanen**, burgemeester van Den Haag en **Hans van der Vet**, directeur Veiligheid van Den Haag

Zoeken naar balans bij aanpak maatschappelijke opgaven

Er is behoefte aan zowel maatwerk als eenheid van beleid. Lokale wensen en mogelijkheden botsen met meer algemeen beleid van het landelijke en regionale openbaar bestuur. Dat zien we bijvoorbeeld bij landelijk in gang gezette experimenten om oplossingen te vinden voor maatschappelijke problemen. De vraag is of daarbij nog ruimte is voor lokaal maatwerk. Die was er niet bij bijvoorbeeld het experiment met gecontroleerde wietteelt. Om vooral de meest kwetsbaren perspectief te bieden, is een nabije, gebiedsgerichte aanpak nodig. Tegelijkertijd dwingt efficiency vaak tot samenwerking, opschaling en meer uniformiteit. Dit vermindert de betrokkenheid van inwoners en volksvertegenwoordigers bij lokaal beleid en uitvoering. De taken en rollen van burgemeesters zijn de afgelopen jaren toegenomen. Sommige van hen ervaren spanning tussen die taken en rollen.

“Werken aan maatschappelijke opgaven is een positieve trend. Dat doen we steeds meer en daar worden we steeds beter in. Daar moet je je als ministerie tot verhouden, maar dit roept ook het idee van verschil en maatwerk op: mensen op verschillende plekken krijgen andere regimes en andere behandelingen. Soms is dat regionaal, maar het zit ook dieper, op individueel niveau. Het ene multi-probleemgezin krijgt meer mogelijkheden dan het andere. Het is maatwerk, maar juridisch gezien soms ook willekeurig. Je kan het niet altijd onderbouwen. Omgaan met die verschillen is een spannend vraagstuk. Hoeveel ruimte is daarvoor? Bij mensen zit ook iets dubbelzinnigs. Voor zichzelf willen ze maatwerk, maar voor de ander staan ze dat niet toe. Er zit een beetje afgunst in. Het idee van verschil: hoe doe je dat nou goed en hoe verschillend mag het zijn?” – **Martijn van der Steen**, co-decaan en adjunct-directeur bij de NSOB en bijzonder hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

: “Het Platform Veilig Ondernemen (PVO) is een
 : belangrijk regionaal platform voor ondernemers om
 : hun zorgen kwijt te kunnen. Ondernemers zijn in de
 : eerste plaats bezig met hun onderneming en niet met
 : criminaliteit bestrijden. Daar moeten ze hulp bij krijgen.
 : Wij zijn heel blij met de komst van de PVO’s. Er zijn hele
 : goede en er is er een aantal die een beetje slapend zijn.
 : Meer geld en betere samenwerking is nodig om een
 : structuur neer te zetten en iemand die die kar trekt.
 : Iedere samenwerking heeft tijd en aandacht nodig.”
 : – **Karijn van Doorne**, beleidssecretaris bij VNO-NCW
 : en MKB-Nederland

Spanning tussen Rijk en gemeenten neemt toe

Door onder meer decentralisaties en de coronacrisis is het bord van gemeenten overvol geworden. De randvoorwaarden om adequaat lokaal beleid te kunnen maken en taken slagvaardig te kunnen uitvoeren zijn echter onvoldoende ingevuld. De disbalans tussen taken, bevoegdheden en bekostiging zorgt voortdurend voor spanningen in de relatie tussen gemeenten en Rijk. De effectiviteit van de overheid als geheel lijdt hieronder, en daarmee de aanpak van opgaven en het bieden van passende voorzieningen – en zekerheid – aan burgers en maatschappij.

: “Het slagvaardig openbaar bestuur gaat nu veel over
 : de verhouding tussen bestuurslagen (overheid en
 : gemeenten), maar de effectiviteit van de keten – werken
 : vanuit de maatschappelijke opgaven – hoort daar ook
 : bij. Dat doen we steeds meer, maar dat is wel moeilijk.
 : We gaan vaker in ketens werken, maar het is een hele
 : opgave om dat goed te doen. De slagvaardigheid van
 : het openbaar bestuur gaat deels over het lokaal bestuur
 : dat in staat is zijn taken te vervullen en deels over de
 : mate waarin organisaties op Rijksniveau geëquipeerd
 : zijn om samen te werken, denk bijvoorbeeld aan het
 : Nederlands Forensisch Instituut en het departement.
 : Dit speelt op alle domeinen.” – **Martijn van der Steen**,
 : co-decaan en adjunct-directeur bij de NSOB en
 : bijzonder hoogleraar aan de Erasmus Universiteit
 : Rotterdam

Besturen met data roept veel vragen op

Het gebruik van data en het online monitoren van burgers zijn onmisbare instrumenten geworden voor het openbaar bestuur. Door de snelle (technologische) ontwikkelingen en onduidelijkheden over het juridische kader ontstaat handelingsverlegenheid bij het bestuur. Doordat veel informatie toegankelijk is, hebben overheden een steeds nauwkeuriger beeld van burgers. Hoe de overheid met die informatie omgaat, is voor burgers echter niet transparant en roept vragen op.

: “Informatiedeling is een bottleneck. Je kunt suboptimaal
 : criminaliteit bestrijden als je geen informatie met elkaar
 : mag delen. Binnen de overheid waart het ‘toeslagenspook’
 : rond. Mensen zijn bang om informatie met elkaar te
 : delen omdat ze bang zijn om fouten te maken. Dit zit
 : hem ook in wetgeving: private partijen mogen elkaar
 : niet waarschuwen en burgemeesters onderling ook niet.
 : Dat mag in Groot-Brittannië bijvoorbeeld wel. Dat is
 : interessant, want de AVG geldt voor iedereen. In Groot-
 : Brittannië denken ze ook heel anders over privacy, maar
 : ook binnen de Nederlandse setting zou zo iets kunnen
 : werken. Aan de verschillende belangen tussen privacy en
 : criminaliteitsbestrijding moet het komend kabinet een
 : mouw passen.” – **Karijn van Doorne**, beleidssecretaris
 : bij VNO-NCW en MKB-Nederland

: “JenV moet een duwtje geven aan het uitwisselen van
 : informatie. De problemen zijn complex. Veelal moet in
 : een keten worden samengewerkt om die problemen
 : effectief aan te pakken. Het moet mogelijk worden
 : gemaakt om binnen die ketens informatie waarover
 : de partners beschikken, uit te wisselen. Na een ernstig
 : incident blijkt regelmatig dat betrokken partijen
 : allemaal een deel van de informatie onder zich hadden.
 : Uit een oogpunt van privacy kon deze informatie niet
 : worden gedeeld. Dat valt dan naar de samenleving niet
 : uit te leggen, maar als lokaal gezag word je er wel op
 : aangekeken en afgerekend.” – **Jan van Zanen**,
 : burgemeester van Den Haag

Internationale context

Ook in andere landen zetten burgers zich af tegen het gevoerde coronabeleid. De protesten waren in andere landen vaak grootschaliger en gewelddadiger dan in Nederland. Hoewel het vertrouwen in de Nederlandse politiek is afgenomen, blijft de houding ten opzichte van de Europese Unie over het algemeen stabiel en positief. 66% van de Europeanen is optimistisch over de toekomst van de EU en 49% heeft vertrouwen in de EU. De Nederlandse uitvoeringsorganisaties doen het in vergelijking met andere landen over het algemeen goed. Ook blijkt uit internationaal vergelijkend onderzoek dat Nederlanders bovengemiddeld tevreden zijn over de publieke dienstverlening. Voor gemeenten is het belang van het internationale en Europese bestuursniveau de laatste decennia gegroeid. Hierdoor moeten zij steeds meer rekening houden met Europese wet- en regelgeving. Ook gelden op internationaal niveau steeds meer afspraken die relevant en bindend zijn voor gemeenten, zoals de *Sustainable Development Goals* van de VN en het klimaatakkoord van Parijs.

'Dicht de kloof!' 15 burgemeesters willen half miljard om kwetsbare wijken erbovenop te helpen (EenVandaag, 26 mei 2021)

Burgemeesters en wethouders steeds vaker bedreigd: 'Het gaat echt onder de huid van de bestuurder zitten' (RTV Utrecht, 14 oktober 2021)

Bedreigingen aan de orde van de dag: burgemeester 'nazileider' en 'flikker' genoemd, Ten Dolle 'was al elf keer dood geweest' (De Gelderlander, 27 oktober 2021)

Het geld van de gemeenten raakt op, en dat gaat iedereen merken (NRC, 28 februari 2021)

>90%

van de Nederlanders denkt positief over het algemene idee van democratie als regeervorm.

20%

van de bevolking lijkt structureel af te drijven van de politieke instituties.

20%

van de burgers kan niet goed uit de voeten met de wet- en regelgeving, op meerdere beleidsterreinen.

95%

van de ondervraagde gemeentelijke medewerkers geeft aan dat hun gemeente aan online monitoring doet. Het blijkt nog vaak onduidelijk aan welke regelingen zij zijn gebonden.

In onderstaande tabel is weergegeven hoe de ontwikkelingen binnen de andere thema's samenhangen met het thema Openbaar Bestuur.

Andere thema's	Invloed op Openbaar Bestuur
Rechtsstaat	<ul style="list-style-type: none"> • Gemeenten spelen een grote rol bij schuldhulpverlening als het gaat om persoonsgerichte probleemoplossing in de rechtspraak. • Dat bedrijven in handen kunnen vallen van criminele netwerken raakt het openbaar bestuur (met name gemeenten), bijvoorbeeld bij het verlenen van vergunningen. • De coronacrisis heeft impact op het veiligheidsbeleid van gemeenten, omdat er veel politiecapaciteit gaat naar het handhaven van de coronamaatregelen en het in goede banen leiden van demonstraties.
Maatschappelijke Samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • Dalend vertrouwen in landelijke overheid en politiek leidt ertoe dat een deel van de burgers zich afzet tegen het beleid. • De coronacrisis en klimaatverandering zijn aanleiding voor een toename in anti-overheidsextremisme. Dat uit zich in openbare ordeverstoringen, vernielingen en intimidatie van en agressie tegen bestuurders, volksvertegenwoordigers, politie, journalisten, medici en anderen. • Op het gebied van leefbaarheid zijn de verschillen tussen buurten toegenomen. Dit stelt het openbaar bestuur voor de opgave deze tegenstellingen te verkleinen.
Technologie	<ul style="list-style-type: none"> • De rol van geavanceerde technologieën in het functioneren van de overheid groeit. Dit biedt mogelijkheden voor efficiëntere dienstverlening. • De druk op de digitale weerbaarheid, integriteit en autonomie van burgers, bedrijven en overheden neemt toe. • Er is meer wantrouwen jegens de overheid over de omgang met data van burgers en de zogenoemde surveillance-maatschappij. • Het openbaar bestuur maakt steeds meer gebruik van (online) data en het monitoren van onlinebronnen.
Migratie	<ul style="list-style-type: none"> • Migratie leidt op lokaal niveau tot vraagstukken op het gebied van bijvoorbeeld opvang, huisvesting, zorg en integratie. • Huisvesting is mede door de woningcrisis een grote uitdaging bij asiel-, arbeids- en kennismigranten. • Ontwikkelingen in omvang, samenstelling en duur van migratie roepen vragen op over de impact op huisvesting, sociale zekerheid, onderwijs en maatschappelijke samenhang.
Nationale Veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> • Het aantal en de omvang van digitale aanvallen is in 2021 toegenomen. Vooral <i>ransomware</i>-aanvallen kwamen veelvuldig voor, ook bij het openbaar bestuur.

BRONNENLIJST

Geïnterviewde experts

Kees van den Bos – Hoogleraar Sociale Psychologie aan de Universiteit Utrecht

Silvia de Conca – Assistent-professor Recht en Technologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam

Karijn van Doorne – Beleidssecretaris bij VNO-NCW en MKB-Nederland

Marnix Eysink Smeets – Lector Publiek Vertrouwen in Veiligheid aan de Hogeschool Inholland Rotterdam

David Langenkamp – Relatiemanager bij de Financial Intelligence Unit Nederland

Pieter Maas – Head of unit External Relations and Communications bij IOM Nederland

Bastiaan van Merwijk – Senior rechter en bestuurslid rechtbank Amsterdam

Paul van Musscher – hoofdcommissaris politie, eenheid Den Haag, portefeuillehouder Vreemdelingenzaken en Migratiecriminaliteit

Haroon Sheikh – Senior onderzoeker bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en bijzonder hoogleraar Strategic Governance Technologies aan de Vrije Universiteit Amsterdam

Martijn van der Steen – Co-decaan en adjunct-directeur bij de NSOB en bijzonder hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

Jack Twiss Quarles van Ufford – Directeur Inlichtingen van de AIVD

Suzan Verberk – Zelfstandig adviseur en projectleider bij The Hague Institute for Innovation of Law

Jeannette Verspui – Teamvoorzitter kanton- en handelsrecht rechtbank Gelderland, lid DB van het Landelijk overleg vakinhoud civiel en kanton

Hans van der Vet – Directeur Veiligheid van Den Haag

Vincent van der Vlies – Managing consultant bij Berenschot

Jan van Zanen – Burgemeester van Den Haag

Internetpagina's

European Commission:
https://knowledge4policy.ec.europa.eu/changing-security-paradigm_en.

Security Delta (HSD):
[Security Delta \(HSD\) | Trend Monitor](#)

Publicaties

Aarten, P., B.-J. Buiskool, M. Hudepohl, J. van Lakerveld & J. Matthys: *Agressie en geweld in het veiligheidsveld: literatuurstudie naar agressie en geweld jegens beroepsgroepen werkend onder de beleidsverantwoordelijkheid van het Ministerie van Justitie en Veiligheid*. Den Haag & Leiden: WODC & Universiteit Leiden 2020.

Abraham, M., B. van Dijk, D. Hofstra & T. Spapens: *Aanpak georganiseerde drugscriminaliteit: Een terugblik op 25 jaar beleid en uitvoering*. Den Haag: WODC, DSP-groep & Tilburg University 2021.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken: *Maatwerk en uitvoering in het vreemdelingenrecht: Rondetafelgesprek Tweede Kamer 24 juni 2021*. Den Haag: ACVZ 2021.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken:
Naar een brede welvaartsbenadering in het arbeidsmigratiebeleid: Modellen voor advisering over arbeidsmigratie. Den Haag: ACVZ 2021.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken:
Na woorden nu daden: Policy brief over EU-pact migratie en asiel. Den Haag: ACVZ 2020.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken:
Van asielzoeker naar zorgverlener: arbeidsdeelname van asielmigranten in de zorgsector. Den Haag: ACVZ 2021.

Adviesraad Internationale Vraagstukken:
Het Europese asielbeleid: twee grote akkoorden om de impasse te doorbreken. Den Haag: AIV 2020.

Adviesraad Internationale Vraagstukken:
Nederland in de wereld: Agenda voor het buitenlands beleid in de volgende kabinetsperiode. Den Haag: AIV 2021.

Akkermans, M. e.a.: *Prevalentiemonitor huiselijk geweld en seksueel geweld 2020.* Den Haag: CBS & WODC 2021.

Algemene Rekenkamer: *Handhaven in het duister: De aanpak van milieucriminaliteit, deel 2.* Den Haag: Algemene Rekenkamer 2021.

Analistennetwerk Nationale Veiligheid: *Themastudie georganiseerde criminaliteit: Ondermijning van de democratische rechtsstaat en andere verbandingen met de nationale veiligheid.* Den Haag: Analistennetwerk Nationale Veiligheid & JenV (NCTV) 2021.

Aon: *The Aon political risk map 2021.* Londen: Aon 2021.

Arends, J. e.a.: *ICT, kennis en economie 2021.* Den Haag: CBS 2021.

Bakker, M. e.a.: *Bestuurlijke handelingsperspectieven voor voorzitters veiligheidsregio's en burgemeesters.* Arnhem & Zeist: Instituut Fysieke Veiligheid & Landelijk Operationeel Team Corona 2021.

Bakker, S., A. Huehn, S. Crul & P. Korsten:
Toekomstverkenning digitalisering 2030. Amsterdam: Freedom Lab 2021.

Bantema W, S. Westers, M. Hoekstra, R. Herregodts & S. Munneke: *Black box van gemeentelijke online monitoring: Een wankel fundament onder een stevige praktijk.* Den Haag: Politie & Wetenschap, NHL Stenden Hogeschool & Rijksuniversiteit Groningen 2021.

Beer, J. de, N. van der Gaag, P. Ekamper & L. van Wissen: *Verkenning bevolking 2050.* Den Haag: NIDI & CBS 2021.

Belkom, R. van: *De technologische kieswijzer 2021 data analyse: Hoe denken burgers en politieke partijen over techgerelateerde onderwerpen?* Den Haag: Stichting Toekomstbeeld der Techniek 2021.

Benton, M., J. Batalova, S. Davidoff-Gore & T. Schmidt: *COVID-19 and the state of global mobility in 2020.* Genève & Washington DC: IOM & Migration Policy Institute 2021.

Berg, C. van den & A. Kok: *Regionaal maatschappelijk onbehagen: Naar een rechtsstatelijk antwoord op perifere ressentiment.* Den Haag & Groningen: LNV & RUG 2021.

Borrell, J.: *European foreign policy in times of COVID-19.* Luxemburg: European Union External Action Service 2021.

Bos, K. van den e.a.: *Een verkennend kwalitatief onderzoek naar klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen.* Den Haag: WODC & Universiteit Utrecht 2021.

Bos, L. & F. Konings: *Risico- en crisisbarometer: Februari 2021.* Den Haag: JenV (NCTV) 2021.

Bouwmeester, J., F. ten Doeschot, L. van Noort, G. van Straaten & A. Vlaanderen: *Tussenevaluatie: Handhaving van coronagedragsregels in de periode maart tot en met november 2020.* Den Haag & Amsterdam: WODC & I&O research 2021.

Brouwer, L. e.a.: *Trends in veiligheid: Adaptieve organisaties houden Nederland veilig*. Utrecht: Capgemini Nederland 2021.

Bruins, R., C. van Rij, J. Leerdam, W. Nijhof & J. Kuipers: *Gemeenten in de knel: Toenemende druk op financiële positie leidt tot sluipende uitholling van voorzieningenniveau*. Amsterdam: Cebeon 2021.

Castano-Pulgarín, S., N. Suárez-Betancur, L. Vega & H. López: *Internet, social media and online hate speech: Systematic review*. Amsterdam: Elsevier Aggression and Violent Behaviour 2021.

Centraal Bureau voor de Statistiek: *Cybersecuritymonitor 2020*. Den Haag: CBS 2021.

Clingendael Institute: *Buitenland barometer*. Den Haag: Clingendael Institute 2021.

Coggio, T.: *Europe's tackling of 'root causes' of African migration has a mixed record*. Washington DC: Migration Policy Institute 2021.

College voor de Rechten van de Mens: *Monitor discriminatiezaken 2020*. Utrecht: College voor de Rechten van de Mens 2021.

Commissariaat voor de Media: *Digital News Report Nederland 2021*. Hilversum: Commissariaat voor de Media 2021.

Commissie onderzoek interlandelijke adoptie: *Rapport Commissie onderzoek interlandelijke adoptie*. Den Haag: Commissie onderzoek interlandelijke adoptie 2021.

Cörvers, F., J. Reinold, S. Chakkar, F. Bolzonella & V. Ronda: *Literature review labour migration: An exploratory study into the shortages of qualified personnel at the upper secondary vocational level and the possibilities and limitations of employing migrants*. Den Haag: WODC, Maastricht University – Research Centre for Education and the Labour Market & UNU_Merit 2021.

Council of Europe: *10th general report on GRETA's activities*. Straatsburg: Council of Europe 2021.

Cyber Security Raad: *Advies 'Nederlandse digitale autonomie en cybersecurity': Hoe verminderen we onze digitale afhankelijkheden met behoud van een open economie?* Den Haag: CSR 2021.

Cyber Security Raad: *Adviesrapport integrale aanpak cyberveerbaarheid: Een integrale aanpak om de open, vrije en welvarende Nederlandse samenleving structureel cyberveerbaar te maken en (digitale) kansen te verzilveren*. Den Haag: CSR 2021.

Dagevos, J., D. Schans & E. Uiters: *In uitvoering: Een analyse van het op statushouders gerichte beleid en wat er nodig is om dit beleid te verbeteren*. Policy brief. Den Haag: SCP 2021.

Delden, M. van, P. Frissen, J. Schram & M. van Twist: *De wijsheid van traag bestuur: Provincie en ondermijning*. Den Haag: NSOB 2021.

Dijk, J. van, P. Nieuwebeerta & J. Larsen: *Global crime patterns: an analysis of survey data from 166 countries around the world, 2006-2019*. New York: Springer 2021.

Djundeva, M. & J. den Ridder: *Verwachtingen en beeld van de Europese Unie: het Nederlandse burgerperspectief*. Den Haag: SCP 2021.

Doornbos, N. & R. Hanoeman: *De persoon achter het dossier: Werkwijze en resultaten van de Wijkrechtbank Eindhoven*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2021.

Dumbrava, C.: *Artificial intelligence at EU borders: Overview of applications and key issues*. Brussel: European Parliamentary Research Service 2021.

EASO: *Asylum report 2021*. Valetta: EASO 2021.

EASO: *Strategy on reception*. Valetta: EASO 2021.

Ebenau, E., Z. Driessen, C. Huisman & S. Verschuren: *Asiel en integratie: Cohortonderzoek asielzoekers en statushouders*. Den Haag: CBS 2021.

Engbersen, G. e.a.: *De laag-vertrouwensamenleving. De maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland*. Rotterdam: Erasmus School of Social and Behavioural Sciences & Kenniswerkplaats Leefbare Wijken 2021.

Engbersen, G. e.a.: *De verdeelde samenleving. De maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland*. Rotterdam: Erasmus School of Social and Behavioural Sciences & Kenniswerkplaats Leefbare Wijken 2020.

Engbersen, G., M. Bovens, M. Bokhorst & R. Jennissen: *Samenleven in verscheidenheid: Beleid voor de migratiesamenleving*. Den Haag: WRR 2020.

Ernst & Young: *Eindrapportage doorlichting vreemdelingenketen: verbetermogelijkheden ter bevordering van effectiviteit en efficiëntie van de vreemdelingenketen*. Den Haag: JenV 2021.

Ertan, A., K. Floyd, P. Pernik & T. Stevens (red.): *Cyber threats and NATO 2030: Horizon scanning and analysis*. Tallinn: NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence 2021.

European Commission: *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: A strategy towards a fully functioning and resilient Schengen area*. Brussel: European Commission 2021.

European Commission: *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: 2021 rule of law report, the rule of law situation in the European Union*. Brussel: European Commission 2021.

European Commission: *Standard Eurobarometer 95-Spring 2021. Public opinion in the European Union, First results report*. Brussel: European Commission 2021.

European Commission for Democracy through Law (Venice Commission): *The Netherlands: Opinion on the legal protection of citizens*. Straatsburg: Venice Commission 2021.

European Migration Network: *Annual report on migration and asylum 2020*. Europese Unie: EMN 2021.

European Migration Network & Organisation for Economic Co-operation and Development: *The impact of COVID-19 in the migration area in EU and OECD countries*. Europese Unie: EMN & OECD.

European Parliamentary Research Service: *Tackling deepfakes in European policy*. Brussel: EPRS 2021.

European Parliamentary Research Service: *Understanding EU action against human trafficking*. Brussel: EPRS 2021.

Europees Waarnemingscentrum voor drugs en drugsverslaving: *Europees drugsrapport: Trends en ontwikkelingen*. Lissabon: EMCDDA 2021.

Europol: *European Union serious and organised crime threat assessment 2021*. Luxemburg: Europol 2021.

Faesen, L., T. van Schie, M. Rademaker, P. Timmermans & M. Veenendaal: *Soevereiniteit en digitale autonomie*. Den Haag: HCSS 2021.

Frerks, G. e.a.: *State-of-the-art onderzoek statelijke dreigingen*. Den Haag: WODC & Ministerie van Defensie 2021.

Frontex: *Frontex 2020 in brief*. Warschau: Frontex 2021.

Frontex: *Risk analysis for 2021*. Warschau: Frontex 2021.

Gash, T., M. Gelles & A. Mirkow, *The future challenges facing criminal justice systems*. New York: Deloitte Center for Government Insights 2021.

Geertsema, K. e.a.: *Ongezien onrecht in het vreemdelingenrecht*. Alphen a/d Rijn: Wolters Kluwer, Nederlands Juristenblad 2021.

Hal, T. van & L. Kranenburg: *Agressie en bedreiging richting journalisten 2021*. Amsterdam: I&O Research & Persveilig 2021.

Hill, J., N. Tollenaar & G. Weijters: *Ontwikkelingen in de recidive onder jeugdigen*. Den Haag: WODC 2021.

Ho, M., N. van Heukelingen, N. van de Weem, A. van Mulligen & R. Iepela: *Gedeeld belang bij circulaire migratie: Naar duurzame partnerschappen*. Den Haag: Clingendael Institute 2021.

Hoekstra, M. & E. Beenackers: *Herstelrecht bij de politie: Een inventarisatie van initiatieven en werkwijzen*. Den Haag: WODC 2021.

Hoff, S., C. Vrooman, J. Iedema, J. Boelhouwer & J. Kullberg: *Vershil in Nederland 2014-2020: Zes sociale klassen en hun visie op samenleving en politiek*. Den Haag: SCP 2021.

Hogarth, T.: *COVID-19 and the demand for labour and skills in Europe*. Brussel: Migration Policy Institute Europe 2021.

Huijink, W. e.a. (red.): *Met beleid van start: Over de rol van beleid voor ontwikkeling in de positie en leefsituatie van Syrische statushouders*. Den Haag: SCP 2021.

Huijstee, M. van, W. Nieuwenhuizen, E. Masson, M. Sanders & P. van Boheemen: *Online ontspoord: Een verkenning van schadelijk en immoreel gedrag op het internet in Nederland*. Den Haag: WODC & Rathenau Instituut 2021.

Hulme, S., E. Disley & E. Blondes (red.): *Mapping the risk of serious and organised crime infiltrating legitimate businesses: Final report*. Brussels: European Commission 2021.

Inspectie Justitie en Veiligheid: *Jaarbericht 2020*. Den Haag: Inspectie JenV 2021.

Institute for Economics & Peace: *Global terrorism index 2020*. Sydney: IEP 2020.

Instituut Fysieke Veiligheid & COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement: *Ervaringen van burgemeesters in het eerste jaar van de coronacrisis*. Arnhem & Rotterdam: IFV & COT 2021.

International Organization for Migration: *World Migration Report 2020*. Genève: IOM 2021.

Kanne, P.: *Draagvlak coronabeleid & zG*. Amsterdam: I&O Research 2021.

Karstens, B. e.a.: *Justitiële verkenningen: De slimme stad*. Den Haag: WODC 2020.

Keijzer, M. & K. Mephram: *Een pandemie van polarisatie?* Tilburg: Mens en Maatschappij 2021.

Klerk, M. de, M. Olsthoorn, I. Plaisier, J. Schaper & F. Wagemans (red.): *Een jaar met corona: Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona*. Den Haag: SCP 2021.

Kluft, S. & P. Wilms: *Versterking internationale kennisfunctie: Internationale ontwikkelingen op het beleidsdomein van Justitie en Veiligheid*. Den Haag: WODC en Significant Ape 2020.

Koning, M. de & M. Vlieg: *Beleidsinstrumenten en extremistische wereldbeelden: Een verkennend rapport*. Den Haag: WODC & Radboud Universiteit Nijmegen 2021.

Koninklijke Marechaussee & Ministerie van Justitie en Veiligheid (Immigratie- en Naturalisatiedienst): *Samenvatting migratieradar T3: Ontwikkeling en verwachting van asiel gerelateerde migratie*. Den Haag: KMar & IND 2020.

Koppen, V. van, C. ter Weijden & J. Harte: *Het vermeende effect van de coronacrisis op de prevalentie en aard van huiselijk geweld: Een overzicht van veronderstellingen en empirische feiten*. Den Haag: Boom Uitgevers, Proces 2021.

Kruisbergen, E. e.a.: *Justitiële verkenningen: De (blijvende) gevolgen van de coronacrisis*. Den Haag: WODC 2021.

Kruisbergen, E., M. Haas, J. Snijders & R. Maas: *De gelegenheid te baat nemen? Criminaliteit in tijden van corona en sociale onthouding*. Den Haag: Boom Juridisch, Recht der Werkelijkheid 2020.

Kullberg, J., R. Mouktadibillah & J. de Vries: *Opgroeien in een kwetsbare wijk: Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens en jonge mannen*. Den Haag: SCP 2021.

Laan, A. van der, M. Beerhuizen & N. Boot: *Monitor jeugdcriminaliteit 2020*. Den Haag: WODC & CBS 2021.

Laan, A. van der & R. Hesselink: *Cybercriminaliteit door Nederlandse jongeren*. Utrecht: CCV-Secondant 2021.

Lehne, S.: *How the EU can survive in a geopolitical age*. Brussel: Carnegie Europe 2021.

Meessen, R. & M. van Berlo: *Hybride dreigingen zijn dichterbij dan je denkt*. Den Haag: TNO Publications 2021.

Meijer, R., D. Moolenaar, R. Choenni & S. van den Braak (red.): *Criminaliteit en rechtshandhaving 2020*. Den Haag: WODC 2021.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties: *Tweede Kamerbrief staat van het bestuur 2020*. Den Haag: BZK 2021.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties: *Tweede Kamerbrief voortgang digitale inclusie 2020*. Den Haag: BZK 2020.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst): *Jaarverslag 2020 AIVD*. Den Haag: AIVD 2021.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst), Ministerie van Defensie (Militaire Inlichtingen en Veiligheidsdienst) & Ministerie van Justitie en Veiligheid (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid): *Dreigingsbeeld statelijke actoren*. Zoetermeer & Den Haag: AIVD, MIVD & NCTV 2021.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties & Nationale Politie: *Discriminatiecijfers in 2020: Een rapport over registraties van discriminatie-incidenten door de politie, en meldingen bij antidiscriminatievoorzieningen en andere organisaties in Nederland*. Rotterdam & Den Haag: BZK & Nationale Politie 2021.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties & Universiteit Twente: *Teveel van het goede?: De staat van het burgemeestersambt anno 2020*. Den Haag & Enschede: BZK & UT 2021.

Ministerie van Defensie (Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst): *Vooruitziend vermogen voor vrede & veiligheid: Openbaar jaarverslag 2020*. Den Haag: MIVD 2020.

Ministerie van Justitie en Veiligheid: *Actieplan wapens en jongeren*. Den Haag: JenV 2020.

Ministerie van Justitie en Veiligheid: *Cybersecuritybeeld Nederland: CSBN 2021*. Den Haag: NCTV 2021.

Ministerie van Justitie en Veiligheid: *Tweede Kamerbrief nationale veiligheid, strategische afhankelijkheden en planbureau*. Den Haag: JenV 2021.

Ministerie van Justitie en Veiligheid: *Rapportage vreemdelingenketen periode januari-juni 2020*. Den Haag: JenV 2020.

Ministeries van Justitie en Veiligheid, Sociale Zaken en Werkgelegenheid & Buitenlandse Zaken: *Staat van migratie 2021*. Den Haag: JenV, SZW & BZ 2021.

Ministerie van Justitie en Veiligheid (Immigratie- en Naturalisatiedienst): *Asieltrends 2021*. Den Haag: IND 2021.

Ministerie van Justitie en Veiligheid (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid): *De verschillende gezichten van de coronaprotesten*. Den Haag: NCTV 2021.

Ministerie van Justitie en Veiligheid (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid): *Dreigingsbeeld terrorisme Nederland 54*. Den Haag: NCTV 2021.

Ministerie van Justitie en Veiligheid (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid): *Dreigingsbeeld terrorisme Nederland 55*. Den Haag: NCTV 2021.

Ministerie van Justitie en Veiligheid (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid): *Nationale veiligheid strategie: Midterm review 2021*. Den Haag: NCTV 2021.

Moolenaar, D. & S. Choenni: *Effect van COVID-19 op de strafrechtketen*. Den Haag: WODC 2021.

Mudde, L.: *Polarisatie: luisteren naar de zachte stemmen*. Den Haag: VNG Magazine 2021.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen: *Arbeidsuitbuiting*. Den Haag: Nationaal Rapporteur 2021.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen: *Dadermonitor mensenhandel 2015-2019*. Den Haag: Nationaal Rapporteur 2020.

Nationale Politie: *Jaarverantwoording 2020*. Den Haag: Nationale Politie 2021.

NATO: *The secretary general's annual report 2020*. Brussels: NATO 2021.

Nederlandse Orde van Advocaten: *Jaarverslag 2020*. Amsterdam: NOvA 2021.

Neve, R. (red.): *Dreigingsbeeld milieucriminaliteit 2021*. Den Haag: OM 2021.

Noordanus, P., E. van der Torre, P. Tops & J. Kester (red.): *Preventie met gezag: Een strategie voor weerbare wijken*. Den Haag: Aanjaagteam Ondermijning 2021.

Openbaar Ministerie (OM): *Jaarbericht 2020*. Den Haag: OM 2021.

Parlementaire Ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag: *Ongekend Onrecht*. Den Haag: POK 2020.

Pauwels, A.: *Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices*. Luxemburg: European Commission & Radicalisation Awareness Network 2021.

Peeters, T., E. van Waesberghe, A. Mesic, R. van Wonderen & H. Boutellier: *Van persoonlijke krenking tot vertrouwensbreuk: Verhalen van burgers met gebrek aan vertrouwen in instituties*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut 2021.

Piquero, A., W. Jennings, E. Jemison, C. Kaukinen & F. Knaut: *Domestic violence during the COVID-19 pandemic: Evidence from a systematic review and meta-analysis*. Amsterdam: Elsevier, Journal of Criminal Justice 2021.

Politie Eenheid Amsterdam: *Trendbeeld 2021: Politiewerk in coronatijd*. Amsterdam: Nationale Politie, Eenheid Amsterdam, Dienst Regionale Informatie Organisatie, Team Analyse & Onderzoek 2021.

Raad van State: *Jaarverslag 2020*. Den Haag: Raad van State 2021.

Raad van State: *Voorlichting Raad van State over de interbestuurlijke verhoudingen*. Den Haag: Raad van State 2021.

Raad voor de rechtspraak: *De Rechtspraak – Jaarverslag 2020*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2021.

Raad voor het Openbaar Bestuur: *Adviesrapport Rust-Reinheid-Regelmaat. Evenwicht in de bestuurlijk-financiële verhoudingen*. Den Haag: ROB 2021.

Raad voor het Openbaar Bestuur: *Sturen of gestuurd worden? Over de legitimiteit van sturen met data*. Den Haag: ROB 2021.

Rabobank: *Technology trend rapport 2021: Een kijk op technologie*. Utrecht: Rabobank 2021.

Renard, T., *The caliphate's legacy and fringe extremists*. Den Haag: International Centre for Counter-Terrorism 2021.

Roks, R. & J. Van den Broek: *Cappen voor clout?: Een verkennend onderzoek naar Rotterdamse jongeren, drill en geweld in het digitale tijdperk*. Rotterdam: Erasmus School of Law, Partner in Crime & Gemeente Rotterdam 2020.

Schermer, B. & J. van Ham: *Regulering van immersieve technologieën*. Den Haag: WODC & Considerati 2021.

Schmeets, H., J. Conceicao & C. Marcellino: *Het vertrouwen van immigranten in de samenleving in relatie tot hun verblijfsduur*. Den Haag: CBS 2021.

Schulz, M. e.a.: *Experimenteren en opschalen: Hoe ministeries zoeken naar oplossingen voor maatschappelijke opgaven*. Den Haag: NSOB 2020.

Snippe, J., J. de Muijnck, M. Kamperman & R. Pieper: *Effecten van preventie: een compacte literatuursynthese*. Den Haag & Groningen: WODC & Breuer&Intraval 2021.

Sociaal Cultureel Planbureau: *Continue onderzoek burgerperspectieven (COB) – 2020 (4)*. Den Haag: SCP 2020.

Sociaal Cultureel Planbureau: *Continue onderzoek burgerperspectieven (COB) – 2021 (2)*. Den Haag: SCP 2021.

Stančík, P. e.a.: *ESET threat report T1*. Bratislava: ESET 2021.

Steen, M. van der, G. Boogaard, P. Jansen, J. Westerweel & B. Koopmans: *Dilemma's van democratische afstand en nabijheid in het RES-proces*. Den Haag: NSOB 2021.

Sterkenburg, N.: *Proefschrift: Van actie tot zelfverwezenlijking: routes van toetreding tot radicaal- en extreemrechts*. Leiden: Universiteit Leiden 2021.

Thompson, J., D. Pronk & H. van Manen, *Strategic monitor 2020-2021: Geopolitical genesis, Dutch foreign and security policy in a post-COVID world*. Den Haag: HCSS & Clingendael Institute 2021.

Tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties: *Klem tussen balie en beleid: Rapport – Tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties*. Den Haag: TcU 2021.

Trimbos Instituut & WODC: *Nationale drug monitor: Editie 2021*. Utrecht & Den Haag: Trimbos Instituut & WODC 2021.

Tulder, F. van, K. Strijbos & S. Koolen: *Kwaliteit van rechtspraak: een kijk over de grenzen*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2021.

UN Department of Economic and Social Affairs: *International Migration 2020 – Highlights*. New York: UN Department of Economic and Social Affairs 2021.

UNHCR: *Global report 2020*. Genève: UNHCR 2021.

UNCTAD: *Technology and innovation report 2021: Catching technological waves – Innovation with equity*. New York: UNCTAD 2021.

UNODC: *Global report on trafficking in persons 2020*. Wenen: UNDOC 2021.

UNODC: *World drug report 2021*. Wenen: UNODC 2021.

Uyterlinde, M., H. Boutellier & F. de Meere: *Perspectief bieden: Bouwstenen voor de gebiedsgerichte aanpak van leefbaarheid en veiligheid in kwetsbare gebieden*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut 2021.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten: *Trends in de informatiesamenleving 2020*. Den Haag: VNG 2020.

Verhue, D.: *JenV monitor: Vierde Meting*. Den Haag: JenV & Kantar Public 2021.

Verisk Maplecroft: *Political Risk Outlook 2021*. Bath: Maplecroft 2021.

Vermeulen, F.: *Open armen en dichte deuren: Percepties van Syrische en Eritrese statushouders over hun sociaal-culturele positie in Nederland*. Den Haag: SCP 2021.

Voert, M. ter & M. Hoekstra: *Geschiedbeslechtingdelta 2019: Over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers*. Den Haag: WODC 2020.

Wendehorst, C. & Y. Duller: *Biometric recognition and behavioural detection*. Brussel: European Parliament's Policy Department for Citizen's Rights and Constitutional Affairs 2021.

Willink, T.: *Eindverslag informateur Tjeenk Willink*. Den Haag: Bureau woordvoering kabinetsformatie 2021.

Wonderen, R. van e.a.: *Democratisch bewustzijn in Nederland: Over de ontvankelijkheid voor illiberaal en antidemocratisch gedachtegoed en de weerbaarheid daartegen*. Utrecht & Amsterdam: Verwey-Jonker Instituut & De Anne Frank Stichting 2021.

Strategisch Omgevingsbeeld toepassen?

Het Strategisch Omgevingsbeeld schetst hoofdlijnen van en samenhang in maatschappelijke ontwikkelingen die belangrijk zijn voor JenV. Deze publicatie is relevant voor alle beleidsmedewerkers op het terrein van justitie en veiligheid, schetst een totaalbeeld en helpt daarmee om het eigen beleidsveld te richten op de maatschappelijke ontwikkelingen voor de langere termijn. Wilt u hier meer over weten of zoekt u ondersteuning, neem dan contact op met x@minjenv.nl.

Een brede groep collega's van het ministerie van Justitie en Veiligheid levert een bijdrage aan de totstandkoming van het Strategisch Omgevingsbeeld.

Als u wilt meedenken over de volgende editie, kunt u ook contact opnemen via bovenstaand mailadres.